

SVEND ERIK LARSEN

SPÆNDING OG SPÆNDVIDDE

- sider af dansk lingvistik i trediveerne

Lingvistkredsen

Den 24. september 1941 fejrede Lingvistkredsen i København sit 10 års jubilæum. Bortset fra at han skulle vide, hvor mange der skulle have kaffe og brød, behøvede sekretæren Harry Pihler ikke at spørge nogen om dagsordenen, ja knap nok at udsende den. Alle vidste alligevel, at Viggo Brøndal og Louis Hjelmslev skulle holde festtale, hver deres. Men mon dog ikke medlemmerne glippede lidt med øjnene, da de så mødeindkaldelsen: Hjelmslev skulle holde "Et sprogteoretisk Causeri", og Brøndal skulle underholde med "Sprogvidenskab og internationalt samarbejde (Erindringer fra Tiden mellem Krigene)". Skulle teoretiske konfrontationer friskes op igen? og skulle erindringer om et knirkende samarbejde ledsage "3 Stykker Smørrebrød, Øl og Kaffe med Kage à Kr. 3,50 pr. Deltager"? Nej, det skete ikke ved denne lejlighed, men det kunne godt være sket.

Lingvistkredsen var grundlagt med Brøndal og Hjelmslev som ankermand i 1931 - Brøndal nybagt, men etableret og anerkendt professor i romansk og repræsentant for nye strømninger i sprogvidenskab, som de var inaugureret af Ferdinand de Saussures udkast til en strukturalistisk lingvistik; Hjelmslev talsmand for yngre endnu ikke etablerede sprogforskere, der ville have gennemtrækket fra de nyeste europæiske strømninger til at række ind over Danmark. Med Hjelmslevs henvendelse til Brøndal om at deltage i en sådan fornyelsesproces ved grundlæggelsen af Lingvistkredsen skulle den mest frugtbare kombination af fælles interesse - den moderne teoretisk orienterede strukturelle lingvistik - og af forskellige forudsætninger og generationer være til stede.

Dansk sprogvidenskab har for så vidt siden Rasmus Rasks dage være både internationalt orienteret og anerkendt – en tilfældig opremsning som Rask, Madvig, Verner, Thomsen, Pedersen, Sandfeld, Nyrop, Jespersen, Roos, Hammerich, hvori også indgår navne der var aktive i trediverne og aktive i og omkring Lingvistkredsen, viser at såvel den indoeuropæiske som den nationalt orienterede og samtidsorienterede sprogvidenskab stod stærkt. Afholdelsen af den internationale lingvistikongres i København i 1936 med Otto Jespersen og Viggo Brøndal som hovedarrangører, vidner også om, at forskellige skoler og interesser fandt sammen.

Når det alligevel kun er Lingvistkredsen og dens to hovedfigurer, jeg her koncentrerer mig om, er det fordi kredsens arbejde og intentioner brød nyt land: her kom den teoretiske lingvistik ind på scenen i fuld styrke, en lingvistik der var optaget af sig selv som videnskab, som speciel videnskab og dermed som en videnskab, der reflekterede eksplicit over konstitutionen af sin genstand såvel i erkendelsesteoretisk som metodisk forstand. Herefter kunne ingen mere have ret til teoretisk uskyld (cf. Hjelslev 1973: 102).

Samtidig betød tilstedeværelsen af netop disse to hovedskikkelser, Brøndal og Hjelslev, at denne nyorientering fik en bestemt prægning og en bestemt udvikling af særskilt dansk tilsnit. Ikke altid i harmoni. Det personlige modsætningsforhold mellem Brøndal og Hjelslev, kombineret med den faglige afstand mellem dem, er mest for tilhængere af videnskabshistorisk gossip. Den var der, men prægede ikke kredsens daglige arbejde, skønt den naturligvis brød igennem i visse tilfælde. 10 års jubilæet blev dog ikke et af disse tilfælde.

Det personlige skubbet til side, så betød Brøndals og Hjelslevs samtidige tilstedeværelse i Københavner-miljøet (med Hjelslev midlertidigt udstationeret på det nye Aarhus Universitet), at dansk lingvistik havde to betydningsfulde repræsentanter for nogle yderpunkter i den nye lingvistik. På den ene side Brøndals filosofisk orienterede udgave af den strukturelle lingvistik, med vægt på sprogstrukturens konstitutive rolle i forholdet mellem genstand og bevidsthed, dybt influeret af fænomenologiske tankegange. På den anden side Hjelslevs metodisk orienterede version af de nye strømninger, med vægt på sprogets formelle strukturer, præget af den logiske positivismes tankebaner. Så meget for at angive **spændingerne**.

Disse kunne have været betragtet som langt større, hvis de to forskere hver var blevet konfronteret med andre udenfor den teoretisk-lingvistiske horisont, jeg angav før, f. eks. Jespersen eller Sandfeld. Det er derfor vigtigt at fastholde, at Brøndal og Hjelslev automatisk viser en lang

række ligheder, fordi de begge arbejder indenfor samme horisont: den strukturelle lingvistik. Spændingen mellem dem angiver derfor snarere den **spændvidde**, som selve denne horisont herigennem får i Danmark, som et særsyn i europæisk lingvistik. Også Brøndal er dybt optaget af den moderne formelle logiks begreber og af relationers og relationelle afhængigheders betydning. Og også Hjeltslev er optaget af, hvorledes sprogstrukturen angiver vor mulighed for at give verden form. Og begge har en traditionel filologisk baggrund som deres fælles vidensarsenal.

På de følgende sider skal jeg ikke lave lingvistiske detailanalyser, hverken af enkeltbegreber eller enkelte sprogeksempler. Jeg skal heller ikke, endnu engang, skrive et afsnit af den strukturelle lingvistik historie med tilbørlig fremhævelse af Danmarks betydning, lige så lidt som jeg skal give en sammenhængende skildring af denne retnings hovedpointer. Jeg vil prøve at angive den anførte spændviddes idéhistoriske perspektiv. Det er det, der er særligt københavnsk i perioden, og som stadig angiver nogle principielle positioner, selv om de ikke længere kan personificeres så klart.

Metode og objekt

Mens Brøndals jubilæumsforedrag mest er en historisk oversigt over det åndelige og videnskabelige klima i tyverne og trediverne, set efter verdenskrigens begyndelse, er Hjeltslevs et videnskabeligt selvportræt. Han opregner tre slags lingvister i dagens sprogvidenskabelige population: specialisten, dvs. den lærde, men teoriløse empiriker; sprogfilosoffen, der mere har filosofiske og metafysiske interesser end egentlige lingvistiske, og som gør en dyd af at have intuitive udefinerede og udefinerbare begreber; endelig sprogteoretikeren, der kun har lingvistiske interesser og arbejder med at definere begreber og metoder, der er generelle, men kun er generelle for lingvistikken (Hjeltslev 1973: 103).

Til den sidste kategori regner Hjeltslev sig selv, og det er den, han karakteriserer i det følgende. De to andre typer har været til stede i lokalet under foredraget: specialisterne Hammerich, Jespersen har nok flyttet sig lidt på sædet, mens filosofen Brøndal formentlig har holdt en stiv overlæbe.

Den metodologiske dominans i Hjeltslevs teoridannelse bliver her tydelig:

"Hverken før eller efter anvendelsen af metoden er det muligt at gå direkte til objektet uden hensyntagen til metoden. Forud for anvendelsen af metoden er der ingen såkaldt indlysende fakta (som visse sprogfilo-

scffer er så henrykte for at antage som udgangspunkt med henvisning til en naiv realisme, der naturligvis ikke kan leve op til nogen form for videnskabelig undersøgelse); og efter anvendelsen af en udtømmende metode er der ikke noget tilgængeligt objekt." (ib.: 104)

Af denne klare erklæring om, at objektet alene har en metodisk status og ikke en ontologisk, fænomenologisk eller anden generel status, følger, at den lingvistiske metode også selv er objekt for lingvistikken:

"Sprogteorien må kunne analyseres og beskrives ved hjælp af sin egen metode; sprogteorien må kunne gøres til sit eget objekt." (ib.: 107)

Og da lingvistikens objekt er konstitueret af den lingvistiske metode, bliver metode og objekt ikke til at skelne. Metoden består i at beskrive objektet som en sum af funktioner, "taget i den mest abstrakte betydning, nemlig i den matematisk-logiske betydning af 'afhængighed' eller 'relation'" (ib.: 107), og

"funktionelle helheder er de eneste ting, der kendes. Objektet er lig med summen af delenes funktioner, og objektet er defineret ved de funktioner, det herigenem udøver." (ib.: 107)

Derfor bliver sprogteoriens opgave at skabe en modsigelsesfri og udtømmende beskrivelse ved at angive en procedure, der ad den simplest mulige vej leder til den simplest mulige beskrivelse (ib.: 105). At beskrivelsen skal være modsigelsesfri og udtømmende, følger af, at objektet er metodisk konstitueret. Ellers ville der ikke være konstitueret et objekt, der kunne beskrives, men en flerhed af mulige objekter, der skulle vælges mellem efter kriterier udenfor metoden. Det er da begrebet om simpelhed, der præciserer, hvorledes denne rene metodiske konstitution er mulig. I modsætning til sprogfilosofiske - og altså for Hjelmlev metafysiske - indfaldsvinkler agter den teoretiske bestræbelse, han udfolder, ikke at arbejde med ubeviselige aksiomer og udefinerbare grundbegreber (ib.: 104). Sprogteorien har ingen aksiomatik (ib.: 106). Simpelhed har derfor ikke noget med antal grundbegreber og procedureregler at gøre, hvad blot et hastigt blik på de hjelmlevske begrebsbatterier kan overtyde enhver om. Det har alene noget med eksplicitering at gøre. Hvad der ikke kan ekspliciteres i forhold til metoden udelades.

Den procedure, metoden kommer til at foreskrive, bliver en delingsprocedure: det objekt, som den gennemført

ekspliciterede procedure kan forholde sig til, er et tekstligt forløb, der deles i forhold til iagttagne afhængigheder - funktioner - mellem dele. Og på den baggrund fremstår objektet rensset for andet end det, der netop gør det til et objekt af denne karakter. Det bliver en struktur.

Hjelmslev påkalder sig den matematiske logik (ib.: 107 og herunder Poincaré (ib.: 117)) og de eksakte videnskaber (ib.: 116), og han erklærer sig dermed som tilhænger af den retning i moderne tænkning, som bredt kan samles under betegnelsen logisk positivisme.

Intentionalitet og objekt

I Brøndals bidrag til jubilæumsfestlighederne, kun overleveret som manuskript i notatform, er der ikke mange teoretiske principper at finde. Det er mest en historisk oversigt over, ad hvilke kanaler den internationale sprogvidenskabelige debat foregik, og hvorledes den bidrog til overhovedet at holde problemer åbne og varme i en lukket og kold førkrigstid. Her nævnes vigtige kongresser og andre fora, bl.a. Folkeforbundets kulturelle møder og initiativer, i hvilke Brøndal tog aktiv del, og Pragerkredsen; her nævnes tidsskrifter, bl.a. - naturligvis - Lingvistikretsens eget *Acta Linguistica*. Brøndal taler med patos, ikke uvant for ham, om ansvarbevidsthed for den samlede kultursituation, hvor den maksimale manifestation af intellektuel frihed holder våger åbne i isen. Jeg nævner det ikke blot for retorikkens skyld, men for at fremhæve, at Brøndal altid, selv under studiet af det mindste fonem, hører ekkoet fra det samlede kulturelle rum, og det er det ekko, der er hans emne. Han omgiver sig altid, ikke kun i festtaler, med masser af de indefinable, som Hjelmslev udelader.

Denne forskel kommer dog også frem på steder i talen, hvor det mere snævert drejer sig om sprogvidenskab. Han lægger ud med at karakterisere den almene sprogvidenskabs forudsætninger som kendskab til flere sprog og sprogtyper (cf. Hjelmslevs specialist), som kendskab til flere "Sprogopfattelser" og som et heraf følgende "Samarbejde mellem flere Metoder". De to sidste forudsætninger udviser Hjelmslevs skarpe skel mellem filosof og teoretiker, for dette samarbejde kræver jo ikke blot kendskab til forskellige opfattelser, men accept af dem i deres forskellighed, og dermed accept af, at hver af dem ikke kan eksplicitere sit grundlag fuldt ud, men må suppleres med andre opfattelser, der således hver rummer en forskellig balance mellem eksplicitering og udefineret aksiomatik. Overfor denne pluralisme har det sikkert været Hjelmslev, der har skullet holde overlåben på plads under jubilæumsmødet.

Brøndal giver derpå ikke et selvportræt, der kan kontrasteres med Hjelmslevs, men han refererer kort til Leibniz. Og denne henvisning kan hjælpe til en modstilling, der hæver sig op over enkeltbegreberne. Hos Leibniz starter den udvikling i tænkningen, der spalter sig i en retning, der peger mod Hjelmslev, og i en anden, der viser frem mod Brøndal. Hos Leibniz opererer den klassiske metafysiks realistiske substansfilosofi side om side med en matematisk logik, hvorfra der går en lige linie til den logiske positivisme. I *Monadologien* skriver Leibniz:

"Nu bevirker denne sammenknytning af enhver af de skabte ting med enhver anden ting og deres afpassning efter hinanden, at enhver simpel substans indeholder relationer, der udtrykker alle de andre ting, og at den følgelig bestandig er et levende spejl af universet.

Og ligesom én og samme by, betragtet fra forskellige sider, bestandig fremtræder anderledes og ligesom er perspektivisk mangfoldiggjort, således går det til, at der i kraft af den uendelige mangfoldighed af simple substanser på en måde findes lige så mange forskellige verdener, der dog ikke er andet end perspektiviske forestillinger af én eneste verden svarende til enhver monades forskellige synspunkter". (Leibniz 1967: 220)

I en lidt anden sprogdragt formulerer Hjelmslev sig således om sit strukturelle objekt, sin 'sprogverden': han siger, at

"saavel undersøgelsesgenstanden som dens dele kun har existens i kraft af disse forbindelseslinier eller afhængigheder, at undersøgelsesgenstandens helhed kun lader sig definere ved indbegrebet af dem, og hver af dens dele kun ved de forbindelseslinier eller afhængigheder som gaar fra den til andre sideordnede dele, fra den til helheden og fra den til dens dele af næste grad, og ved indbegrebet af de forbindelseslinier og afhængigheder som disse dele af næste grad indgaar med hinanden." (Hjelmslev 1966: 22)

Hjelmslev synes med den unge Leibniz at sige, at tanken vil "være fri for at tænke direkte på tingene selv og alligevel vil alt blive korrekt" (Leibniz 1966: XVII).

Men Leibniz har én detalje med, som Hjelmslev ikke integrerer i denne beskrivelse af forholdet mellem helhed og del, mellem det særlige og det almene. Leibniz forudsætter en identitet hinsides det relationelle netværk, som holder det

sammen og giver det enhed: 'én eneste verden'; akkurat som den unge Leibniz godt ved, at det kun går godt at tænke på formerne og ikke på tingene, fordi der er en gud, der rummer uendeligheden i sig og kender alle nødvendige og tilfældige sandheder (ib.: 77). Nu skal det her ikke være en teologisk traktat, men kun en angivelse af, at den immanente relationelle struktur har en aksiomatisk og udefinerbar forudsætning udenfor sig selv som selve sit grundlag, og ikke kun som en ubehagelig og eventuelt reducerbar ledsagegeomstandighed.

Det er her, Brøndal tager sit udgangspunkt, og det er her, Hjelmslev i sit selvportræt ryster lidt på hånden, mens han fører penslen:

"Kravet om færrest mulige og helst ingen udefinerbare eller aksiomatiske træk er naturligvis ikke absolut: det ville være en absurditet. Et hierarki af definitioner slutter altid et sted, dvs. det slutter uundgåeligt i et antal indefinable, om ikke andet så fordi det ellers ville være uendeligt (...) og en deduktiv konstruktion af definitionshierarkiet kunne aldrig begynde." (Hjelmslev 1973: 106)

Leibniz henviser beroligende denne absurditet til Vorherre og én eneste verden, nemlig den Vorherre forestiller sig. Hjelmslev prøver derimod at lade være at tage hensyn til den ved at konstituere sit objekt alene ved undersøgelsesmetoden. Brøndal vælger Leibniz' løsning, uden Vorherre, ved at vedgå, at enhver teori har en aksiomatik som sit konstitutionsgrundlag, og at denne aksiomatik vedrører den karakter af enhed, specificitet, som det undersøgte objekt antages at have. Udfra denne fastlægges metoden og ikke omvendt.

Det er denne sprogfilosofiske grundholdning, der fik Brøndal til at hævde nødvendigheden af samarbejde mellem forskellige sprogopfattelser og metoder. Denne aksiomatik henter Brøndal fra filosofien, ikke Leibniz i første række, men Husserl. Metoder til analyse af enkeltfænomener og -emner indenfor sprogvidenskaben henter han især fra den strukturelle lingvistik. Det er foreneligheden af disse indfaldsvinkler, Brøndal hævder nødvendigheden af, selv om han derved kommer til at foretage sig noget, "der utvivlsomt vil synes Filologer for filosofisk og Filosofer for filologisk" (Brøndal 1928: IX). Men metode og epistemologi eller filosofi skal være en helhed - det er målet (cf. Brøndal 1940: forord).

Brøndals udgangspunkt er, at i sproget bliver omverdenen til som en menneskelig omverden på en sådan måde, at vi kan gebærde os i den:

"Et Sprog er nemlig, som en Geometri, et System af Begreber, som vi fra vort Stade og efter vor Evne anvender paa en Verden og hvorved vi - hvem veed? - maaske skaber denne Verden." (Brøndal 1928: 15)

Det begreb, Brøndal inddrager på forskellig vis i sin teori til at redegøre for det forhold, at sproget spiller en konstitutiv rolle for omverdens etablering som objekt for bevidstheden, er *intentionalitet*, altså fænomenologiens grundbegreb (den fænomenologi som, i parentens bemærket, også udgjorde grundlaget for meget af Pragerskolens arbejde).

Hvis denne opfattelse af sproget er udgangspunkt som den enhed, der holder alle dets strukturelle relationer sammen til en specifik helhed, så må lingvistikens grundbegreber være oprettet, så de artikulerer denne intentionalitet på forskellige sprogspecifikke måder. Metoden eller metoderne til at eksplicitere dette forhold skal da være skabt til at redegøre for disse aspekter af intentionalitet overalt i sproget, ned i dets mindste dele, således at det er herigennem, de bliver til sproglige dele. Kan metoden ikke det, så er opgaven ikke at definere objektet som det, metoden kan overkomme at eksplicitere, men at udvikle bedre metoder på dette uforandrede, aksiomatiske grundlag. Igen uden at gå i detaljer skal jeg blot nævne, at Brøndal lader argumentet for at arbejde med relationer - her er han helt enig med Hjelslev - ledage af et lige så stærkt argument for, at lingvistikken ikke kan undvære et genstands- eller substansbegreb. Det henter han i den filosofiske kategorilæres historie, primært i en analyse af Aristoteles.

Acta linguistica

Mens Hjelslev repræsenterer fortsættelsen af Leibniz i retning af matematisk logik, holder Brøndal fast i det, der hos Leibniz er rester af en klassisk substansmetafysik, men i nyere tid er fastholdt i alle de teorier, der hævder at sprog og erkendelse ikke kun er formale, men repræsentative eller genstandsrelaterede, e.g. fænomenologien.

Man kan udtrykke modsætningen mellem Brøndal og Hjelslev lidt mere firkantet: Hjelslev vil sikkert give Brøndal ret hvad angår sproget og dets rolle i omverdenskonstitutionen, men hvis denne konstitution ikke kan omformes til eksplicite metoder, kan vi ikke udtale os om den i forbindelse med sproget som objekt. Derfor må den udelukkes fra definitionen af dette objekt. Ellers bliver analysen forvrøvlet. Brøndal vil heroverfor sige, at hvis metoden ikke kan rette sig mod det i objektet, som man antager er væsentligt, men kun mod det, der er overkommeligt at eksplicitere, så er man sikker på, at det resultat, der er sandt, også er uinteressant.

I dette spændingsfelt mellem gyldighed og relevans er Lingvistikretsens største enkeltprojekt skabt: tidsskriftet *Acta Linguistica*, der blev grundlagt i 1939 med Brøndal og Hjelmslev som sideordnede redaktører. Tidsskriftet opnåede straks international anerkendelse og lagde i sine første numre ud med en række artikler om den strukturelle lingvistik grundbegreb: tegnet.

I første nummer skriver Brøndal det redaktionelle forord. Efter hans død i 1942 overtager Hjelmslev redaktionen alene og skriver igen et forord til nummeret, der skulle udkomme i 1944, men kom i 1948. Disse to forord gentager i programmatisk form de to lingvisters fælles interesse i strukturbetragtninger i sproganalysen og deres forskelle i vurderingen af strukturens grundlag og analysens mål.

Når Brøndal fremsætter sin strukturalistiske programmerklæring, definerer han også struktur som et objekts immanente relationelle sammenhæng (Brøndal 1943: 93, 97), som giver det dets specificitet. Men objektet reduceres ikke til det, der kan afgrænses af den metode, hvorefter strukturen etableres. Tværtimod finder han i en sådan holdning et positivistisk levn, der alene har en vis analyseteknisk værdigt, og som er en firkantet videnskabelig selvlegitimeringsmanøvre (ib.: 90ff).

For ham er det nødvendigt at "antage en realitet, et specifikt objekt for den givne videnskab, bag de rene relationer som man kan konstatere mellem de iagttagne træk" (ib.: 92). Samtidig er det vigtigt for ham med strukturens hjælp at analysere såvel de træk, der på regelret måde falder indenfor strukturens relationelle logik, som de træk, der hænger løsere eller indgår diskontinuert som tegn på andre typer afhængigheder end de, den regelrette, strukturelle analyse har afdækket. Den realitet, han antager, er altså ikke homologisk, men heterologisk (ib.: 92, 96). Når han dog kalder den en totalitet (ib.: 95), mener han dermed, at den ikke er en helhed, der udtømmes af en formal analyse, dvs. at såvel elementer som relationer hører til strukturen som videnskabeligt objekt:

"Det er vigtigt at skelne mellem et systems rent formelle egenskaber og dens stof eller substans, der, skønt den er tilpasset den givne struktur (fordi den indgår i den), dog ikke desto mindre er relativt uafhængig; og studiet af de reelle (i fænomenologisk betydning, SEL) kategorier, systemernes indhold eller basis, vil ikke være mindre vigtigt end studiet af den formelle struktur. Husserls dybtgående refleksioner over fænomenologien vil her være en inspirationskilde for enhver, der beskæftiger sig med sprogets logik." (ib.: 97)

Det er det redaktionelle forords slutning, som i hvert fald Hjelmslev ikke har kunnet tilslutte sig.

Da han får chancen for at skrive et forord som eneredaktør, får tonen en anden lyd. Stadig struktur i centrum som "autonom helhed af interne afhængigheder", ingen uoverensstemmelser her (Hjelmslev 1970: 28). Men "det er alene metoden, der er på dagsordenen, og det, som forskningsprocessen skal sørge for at kontrollere, er de metodiske muligheder, der er afstukket af hypotesen" (ib.: 29). Hypotesen går alene på eksistensen af disse interne afhængigheder, altså på objektet som tilgængeligt for en formal analyse og kun en formal analyse, og "den indledende hypotese udtaler sig, som man vil have bemærket, ikke om det studerede objekts 'natur'", en hypotesedannelse, der kaldes dogmatisk apriorisme (ib.: 29). Henvisningen til et hypotetisk-deduktivt metodekompleks er derpå helt eksplicit. Samtidig indrømmer Hjelmslev naturligvis, at sproget udviser variationer og tilfældigheder, men benægter, at de skulle tilhøre objektets grundlæggende egenskaber. Denne grundlæggende egenskab er at være autonom (ib.: 30).

Her er de principielle fronter trukket skarpt op. Den metodeorienterede formalisme med en erkendelse af, at kravet om total eksplicitering af forudsætninger for metoden er en absurditet, og erkendelsen af, at objektet udviser ikke-formelle træk, substantielle uregelmæssigheder. Hjelmslevs senere forsøg på at undgå substansbegrebet, eller rettere definere substansbegrebet således, at det legitimt kan undgås (i Hjelmslev 1966), vidner om, at problemet ikke kan løses i hans teori om sprogets absolutte autonomi som det grundlæggende, men ikke eneste, karakteristikon.

Heroverfor står den filosofisk orienterede lingvistik med vægt på objektets ikke-lingvistiske konstitution som forudsætning for den lingvistiske analyse, således at den immanente beskrivelse kun er halvdelen af lingvistens legitime og nødvendige arbejde. Brøndals forsøg på at opstille kategorier og formelle begreber med metodisk og analytisk sigte viser de vanskeligheder, dette udgangspunkt giver ham. Hans analyse har et klart mål, men ingen klar procedure, og hans grammatiske system ændres hver gang, en afgørende ny detalje indgår (f.eks. fra den danske udgave til den franske oversættelse af *Ordklasserne*).

Brøndal og Hjelmslev - en enhed?

Men som henvisningen til Leibniz antyder, er både Brøndal og Hjelmslev placeret indenfor den europæiske tænkningshorisont, de angiver - på højt niveau - indenfor lingvistikken den modsætning, som hele opdelingen af det videnskabelige

landkort viser i tiden efter renæssancen - formale videnskaber, substantielle videnskaber; humanvidenskaber, naturvidenskaber; forståelsesvidenskaber, forklaringsvidenskaber etc. Lad mig derfor til slut få dem til at nærme sig hinanden.

I et efterladt notat stiller Brøndal "To Krav til en Theori" med henvisning til den Poincaré, Hjeltslev også nævner i sin jubilæumstale:

- 1° **Bekvem.** Dvs., at den svarer til det givne; Sammenfatter alt, selv de tilsyneladende Undtagelser.
- 2° **Frugtbar.** Dvs., at den - for at verificeres - fører til Forsøg og derved til nye lagttagelser, som ellers ikke ville være gjorte.

Når Hjeltslev kalder sin metode for hensigtsmæssig og til denne egenskab knytter, at den skal være udtømmende i forhold til sin genstand, siger Brøndal bekvem. Når Hjeltslev taler om metodens vilkårlighed, og til denne forestilling knytter dens interne modsigelsesfrihed, er vi tæt på det, Brøndal kalder frugtbar. Vilkårligheden afstedkommer netop den metodiske konstruktion, der kan resultere i en erkendelse, som den umiddelbare og opsummerende hensigtsmæssighed ikke kan give (cf. Hjeltslev 1966: 14ff).

Her tilføjer Hjeltslev nu endnu et moment, kravet om simpelhed, dvs. om fuldstændig eksplicitering af alle de begreber, der lader vilkårligheden eller frugtbarheden rangere over hensigtsmæssigheden eller bekvemmeligheden. Dette niveaus stofligt eller substantielt bestemte 'Undtagelser' kommer da i klemme, og Hjeltslev får besvær med at bevare formens og den formale metodes eneherredømme: ingen analyse af den mindste betydningsadskillende enhed, selv uden betydning, kan gennemføres uden en hensyntagen til den allerede etablerede, ikke-formale betydning, der skal adskilles.

Brøndal undlader disse tilføjelser, og giver undtagelserne deres fulde retmæssige placering ved siden af den strukturelle lovmæssighed i en ikke-simpel og ikke-formal kompleksitet. Jeg skal ikke lægge skjul på, at dette perspektiv for mig at se er langt det mest frugtbare, videnskabelige udgangspunkt. Men også det løber ind i vanskeligheder hos Brøndal. Mens Hjeltslev ikke i praksis kan klare sig med sin ene række af formale begreber alene, så kan Brøndal i teorien ikke holde sine to rækker af formale og substantielle begreber ude fra hinanden. I slutningen, af **Præpositionernes Theori** prøver han at aflede de substantielle begreber af de formale. Og da de sidstnævnte i høj grad er hans metodiske grundlag i denne bog,

kan man måske tillade sig at se det, ikke som filosofiens indvadering af metoden som hos Hjelmslev, men som metodekravets opløsning af den filosofiske strenghed. Betingelser de to holdninger da hinanden?

Hvis Brøndal og Hjelmslev således eksemplarisk viser spændingen og spændvidden i 30'ernes europæiske videnskabelighed, lokaliseret i lingvistikken, kan vi måske tillade os at tolke deres lidt hånlige bemærkninger til hinanden på en anden måde: i et brev til den rumænske sprogforsker A. Rosetti fra 1936 skriver Brøndal, at glossematikken, som Hjelmslev døbte sin sprogteori, "vil være tom, kun fuld af overflødig terminologi". Hjelmslev finder, at "Brøndal (...) søgte, vistnok væsentlig inspireret af visse sydtyske sprogfilosofiske Retninger, især en forenklet Tilbagevenden til Oldtidens og Middelalderens Kategorisystemer gennem en filosofisk orienteret Begrebsanalyse." (Hjelmslev 1943: 183).

Jeg har beskrevet Hjelmslev ud fra simpelhedens princip, som han kalder det, og Brøndal som den, der forsvarer et syn på objektet som heterogent og komplekst. Men Brøndal ser her Hjelmslev begrebsverden som præget af overflødighed, og Hjelmslev ser Brøndal som manden, der søger forenkling. Er det Hjelmslev, der langt inde godt kunne tænke sig at forlade metodebegrebernes uendelige finhøvlinger og hårkløvninger til fordel for filosofiske enhedsbetragtninger? Er det Brøndal, der for en stund ikke ville have noget imod at skippe den tunge virkelighedsforpligtede, filosofiske problem til fordel for det metodiske overflødighedshorn af formalbegreber?

Hvad enten vi ser på de to forskeres principielle analyse eller anstiller gætterier om deres skjulte ønsker, fremstår de ikke kun som modsætninger, men som komplementære modsætninger i tredivernes lingvistiske miljø. Og de er komplementære på en så repræsentativ måde, at de på én gang giver lingvistikken en selvstændig placering i Danmark og giver den mulighed for at præge andre videnskaber (via semiotikken) i og uden for landets grænser. Den europæiske inspiration gives tilbage igen.

Note:

Lingvistikretsens arbejder er publiceret i *Acta Linguistica* siden 1939 og i *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague*. Forholdet mellem Brøndal og Hjelmslev er behandlet i flere artikler (Michael Rasmussen, Henrik Jørgensen og Frederik Stjernfelt, Claude Zilberberg, Amedeo de Dominicis) i Svend Erik Larsen (ed.): *Actualité de Brøndal (= Langages 86)*, Paris: Larousse 1987. Endvidere i Frans Gregersen: "Paul F. S. Diderichsen og Hjelmslev", *NyS*

16/17, 1987). Brøndals bibliografi findes i hans *Essais de linguistique générale*, København: Munksgaard 1943, rettet og ajourført i Svend Erik Larsen: "A Semiotician in Disguise", *The Semiotic Web* (J. Umiker-Sebeok and Tom Sebeok (eds.)), Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1987. Hjelmslevs bibliografi findes i hans *Essais linguistiques*, Paris: Minuit 1970. Monografi om Brøndal er Svend Erik Larsen: *Sprogets geometri I-II*, Odense: Odense universitetsforlag 1986, og om Hjelmslev er Beate Siertsema: *A Study of Glossematics*, Haag: Nijhoff 1954/1965.

Bibliografi:

- Brøndal, Viggo (1928). *Ordklasserne*, København: Gad.
- Brøndal, Viggo (1940). *Præpositionernes Theori*. København: Munksgaard.
- Brøndal, Viggo (1943). *Essais de linguistique générale*. København: Munksgaard.
- Brøndal, Viggo. Efterladte papirer opbevares på Det kongelige Bibliotek under NKS 4297 og Ut 409.
- Hjelmslev, Louis (1943). *Sprogvidenskab. Danmarks Kultur ved Aar 1940*. (Svend Dahl (ed.)). København: Det danske Forlag.
- Hjelmslev, Louis (1966 (1943)). *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København: Akademisk forlag.
- Hjelmslev, Louis (1970 (1959)). *Essais linguistiques*. Paris: Minuit.
- Hjelmslev, Louis (1973). *Essais Linguistiques II*. København: Nordisk Sprog- og Kulturforlag.
- Leibniz, G. W. (1966). *Logical Papers* (G.H.R. Parkinson (ed.)). Oxford: Oxford U.P.
- Leibniz, G. W. (1967) *Leibniz* (Mogens Pahuus (ed.)). København: Berlingske Forlag.